

СИМОН ПЕТЛЮРА

Валентина ГРИЩУК

* театральний діяч

Петлюра про організаційні справи театру

І хоча часто слово Петлюри рухає романтика руйнівництва, та найчастіше він зупиняє сам себе побудовою нових, еволюційних програм зміни життя на краще. В різних сферах, у тому числі театральній.

Петлюра був далеко не байдужим до життя та побуту трудівників театральної ниви, до організаційних питань. Становища українського театру та перспектив його розвитку він торкається у таких статтях: "Уваги про завдання українського театру", що є передмовою до п'єси російського драматурга Є. Чірікова "Євреї", яка була видана в Києві у 1907р., "Про життя та працю українських акторів" у "Слові" 1908р., "Моя відповідь акторам з трупи д.Садовського" у "Слові" 1908р., "Письма об украинской сцене" у московському журналі "Театр и искусство" у 1908р., "З українського життя. Про союз (спілку) українських акторів" в журналі "Україна" у 1907р.

Петлюра провів ряд соціологічних досліджень стану українських театральних колективів. В результаті цієї роботи і були написані вищезгадані твори. Петлюра не раз жахається умов життя творця театральної

штуки. "Український актор, - пише він у статті "Про життя та працю...", - то якась безправна істота, яка не має прав навіть таких, якими звичайно володіє простий робітник... За кожну провину, навіть найдрібнішу, антрепренер штрафувє актора або робить вичоти з його жалування... Часто-густо українські актори хворіють через вину антрепренерів: втомлюються от довгої тяжкої праці на репетиціях та спектаклях, застужуються в театрах від холоду та протягів... або на залізних дорогах, коли акторів, наче товаряку, перевозять у скотських вагонах, як це робить антрепренер Суслов та іноді Садовський, та мабуть чи не всі".

Звичайно, така правда не всім була до вподоби. В пресі розгорнулися справжнісінькі баталії, що затяглися на весь 1908 рік. М.Садовський відповідає Петлюрі приватним листом, якого той опубліковує в "Слові" на завершення своєї статті "Моя відповідь акторам з трупи д.Садовського". Справа в тому, що актори, намагаючись спростувати факти, наведені Петлюрою, опублікували на сторінках "Ради" листа, а той в "Слові" довів, що лист "не простує нічогісінько". І далі: "А сталося так через те, - пише Петлюра, - що взяли вони не за своє діло. Простувати повинен був той, хто краще знає, коли і за що він брав і клав в свою кишеню штрафи". Далі Петлюра повідомляє, що цій людині "кулачне право і розправа" миліші за простування, і наводить лист Садовського, відзначаючи, що коментарі зайві: "Пане Петлюра! Прочитавши... Вашу безглузду балаканину..., де Ви д., як новий український Маркс, притуляєте горбатого до стіни, і наколючете гороху з капустою; я, розумієця не звернув би навіть уваги на такі блягузканя. Але Ви, добродію, добалакались уже до тих преділів, які звуця інсинуаціями і навіть починаєте безсоромно кидати болотяні камінці міні в лице, підкреслюючи курсівом мою фамілію.

Цей випад Ваш уже дотикається моєї чести, а брудні плями з чести змиваюця, якто певно і Вам відомо - не печатним словом одповіді, а сукровицею з підлого серця писаки, а на худий кінець мазкою з задратого носа писаки-інсинуатора... Я ще не розучився наки-

дати намордники на писок таким писакам поперопсувателям, як Ви добродію.

Ври да знай же міру. М.Садовський"(1).

Цей лист підлив масла в огонь, і на сторінках преси, російської і української, розігрався цілий судовий процес про те, хто ж правий. Не залишився байдужим і С. Єфремов. На нього за його позицію обурено накинувся М.Порш; С.Яблоновський намагався допекти і Садовському, і Петлюрі; О.Суворін зібрався зверхньо помирити цих "хохлів".

Але як би там не було, Петлюра мріяв про організацію українських акторів. Розповідаючи про тяжке життя працівника української сцени, він приходить до висновку, що альтернативи театральній спілці для захисту акторів не існує. "Ідея професіонального союзу робітників української сцени, - пише він, - являється таким чином, тією ідеєю, за здійснення якої в житті повинні з усіх сил старатися українські актори". Більше того, Симон Петлюра детально розробляє завдання і структуру такого товариства. Ширше подано це в його праці, опублікованій в журналі "Україна" - "З українського життя. Про союз (спілку) українських акторів". Ця його робота вийшла в журналі окремим розділом. Вона дуже ґрунтовна, докладна, але, порівнюючи з іншими статтями Петлюри, містить у собі багато зайвого, страждає надмірною варіативністю одних і тих самих думок. В ній немає того лаконізму, строгої логіки, пружності думки, що характерні для більшості його публікацій. Але це формальні недоліки, за змістом же стаття вкрай важлива для театральної справи. В ній Петлюра висвітлює ставлення до ідеї об'єднання в спілку акторів з труп Гайдамаки, Володського, Сагатівського. Наводить цитати з листів акторів до редакцій різних газет та журналів на цю тему. Петлюра також оцінює готовність акторів до професійного союзу, їх конкретні пропозиції і т.ін.

Петлюра пише про можливий спосіб самоорганізації товариства. Він пропонує "скласти проект статута майбутнього товариства і розіслати його для ознайомлення по всіх... трупах; тоді на цей би проектований статут разом із закликом ініціатори могли б дістати можливі додатки, поправки, корективи... в закінченій формі мусив

* Закінчення. Початок у №1

би бути результатом підготовчої праці і творчості не самих ініціаторів справи, а широкого кола, цілого колектива українських артистів”.

Після цієї статті, враховуючи вже її результати, Петлюра і публікує в наступному році статтю “Про життя та працю українських акторів”, що викликало таку бурхливу реакцію в колах інтелігенції.

Повертаючись до конфлікту Садовський - Петлюра, приємно зауважити, що в прагненні до вільної України її сини мирилися. В спогадах союзу Ветеранів, що видані в Гайденав до 20-ї річниці з дня смерті “Великого будівничого Симона Петлюри”, описується одна досить цікава ситуація. Солдат Павло Степ згадує: “Вїзд Директорії до Києва воістину був величний! Його можна порівняти хіба що з вїздом непереможного Богдана... До речі, подібність була разюча, бо парадом командував неперевершений творець гетьманських образів високоталановитий Микола Садовський. Зодягнений і загримований під Хмельницького з гетьманськими клейнодами в руках він з маєстатичною гідністю їздив по майдану баским огирем”.

Невідомо, хто був режисером цього масового дійства, можливо, сам Петлюра. В.Винниченко, дарма що драматург, з відразою пише про оці пристрасті до театралізації: “Розуміється, парад був з попами, з молебнем, дзвонами, з усіма петлюрівськими аксесуарами. Перед наступом, знаючи Петлюру, я поставив умову, щоби ніяких попів не було, інакше я ніякої участі в комедії приймати не буду. Після довгих дебатів мене завірили... але це був обман”. Правда, Винниченко змушений визнати, що петлюрівські ризи, дзвони, попи киянами приймалися пречудово. - “Серед київського населення, особливо серед українців, дійсно спостерігався під'йом і радість”(2).

Так що будь-яка діяльність Петлюри мала тенденцію до театралізації, але при його чесній, прямій натурі ця якість не вироджувалася у лицемірство.

У сфері організації театральної справи на Україні Петлюра піклується про театральну освіту. Найбільш докладно він розглядає це питання в “Письмах об украинской сцене”. В першій статті в журналі “Театр и искусство” Петлюра вводить російського читача в загальний стан українського театру, пише про роль, яку він зіграв у відродженні нації, далі про проблеми репертуару як найбільш пекучі для українського театру в даний момент. Петлюра пише про акторську манеру гри, про її немобільність, невміння акторів пристосовуватись до п'єс перекладних, до п'єс нового репертуару. “Те, що може мати місце в п'єсах народних, побутових, - пише він, - (рухи, тон, модуляція голосу і т.д.) вносились українськими артиста-

ми у виконання таких ролей, як “Ревізор””(3). Крім відсутності акторської профспілкової організації, нової української драматургії, Петлюра бачить ще одну велику проблему: немає “спеціальної підготовки для діячів української сцени, перед тим, як потрапити на останню.”

У другому листі Петлюра якраз і торкається проблем Музично-драматичної школи М.Лисенка в Києві. При цій школі в 1905-1906 роках був відкритий М.Старицькою окремий клас української драми. Петлюра перераховує недоліки цього класу: “Неповнота програми, відсутність таких предметів, як самостійний курс історії українського театру і т.д”. Але разом з тим він розуміє значущість такого класу і критикує скептицизм багатьох культурних діячів щодо теорії акторського і режисерського мистецтва. Петлюра доводить, що для високого творчого результату “однієї інтуїції... мало” і “поруч з нею мусить іти інтелігентність, освіченість, знання, постійний творчий інтерес до всього, що так чи інакше зв'язане з сферою сценічної штуки”, - пише він у статті “До ювілею Заньковецької”. Підкреслюючи значення раціонального, свідомого у мистецтві, Петлюра не раз говорить із жалістю про обдарованих, але не навчених: “Це ті іскри, з яких ніколи не вибухло полум'я, це ті квітки, які зів'яли, не розцвівши буйним пахучим цвітом, це ті, що занехаяли даний їм долею талант і не внесли ніякої цінності в “капітал” нашого естетичного побуту”.

В “Письмах...” С.Петлюра подивовано відзначає, що навіть найбільш “ідейні” і “заслужені” діячі української сцени негативно віднеслися до організації класу. А намагання вихованців Старицької служити в одній з найбільш солідних труп розбилося об рутинерство і закостенілість українських антрепренерів, їх одночасну і боязливість, і зверхність перед теорією мистецтва.

У третьому листі Петлюра заводить мову про, хоча б не спеціальну, хоч яку-небудь освіченість артистів. “В моєму розпорядженні, - пише він, - є численні фактичні дані, здобуті відчасти особистими спостереженнями, відчасти анкетною (про стан українських артистів), проведеною мною в 1907-1908 роках; яка здобула мені можливість прийти до найневтішніших висновків відносно культурності і... освіченості діячів української сцени”(4). Симон Васильович Петлюра наводить вкрай прикрі статистичні дані, що малюють сіру атмосферу акторських буднів і свят. Петлюра особливо нападає на антрепренерів, багато з яких “совершенные невежды” і саме їм зобов'язана українська сцена “худою” славою: “...вони культивували на ній макулатуру, драматургічний дріб'язок... привчили широку публіку - і українську, і російську дивитись на українську сцену, як на своєрідну забаву”.

В іншій своїй статті, яка була згадана, - “Уваги про завдання українського театру”, - Петлюра жаліє богиню нашого театру: “Так вона плаче, ця прехороша красуня Мельпomena! Плаче розпачливими сльозами горя і великого обурення, бо її жерці не виконують тої ролі, яку мусіли б виконувати, коли б хоч трохи розуміли завдання справжньої штуки і свою високу місію”(5). До речі, на цю статтю Петлюри існує невелика рецензія в “Раді” без підпису. В ній зазначається: “На днях вийшла в українському перекладі Л.Пахаревського відома п'єса Чірікова “Євреї”. До перекладу додано дуже цікаву передмову Петлюри... де говориться про теперішній критичний стан нашого театру з його убогим перестарілим репертуаром, про те, як його можна оживити і зробити справді всенародним театром”(6).

Є ще декілька рецензій на лекторську працю С.Петлюри. В одній із таких заміток в “Раді” без підпису під рубрикою “Театр і музика” (що була обов'язковою в кожному номері) читаємо: “10 ноября було виставлено драми Карпенка-Карого “Наймичка”, перед початком котрої д.С.Петлюра прочитав лекцію про “вияснення заслуг Карпенка-Карого для розвитку українського театру”. Уперве публіка, що вчає до театру т-ва грамотности, почула лекцію про українську драму - українською мовою. І цей початок мусимо признати дуже вдатним”(7).

Далі йде короткий виклад змісту лекції Петлюри, після чого автор зворушливо повідомляє: “Лектор читав дуже виразно і голосно”. Не одна людина згадує про хороші ораторські здібності Петлюри, але ця фраза звучить особливо широко.

Існує ще дві замітки в “Слові” про виступи С.Петлюри в С.-Петербурзі.

Треба сказати, що, як не дивно, в Петербурзі та в Москві навіть у часи найлютішої реакції можна було проводити певну політично-національну роботу. Національний гніт щодо українців там, у столицях, на них діяв якось менше. Такі вже викрутаси російського централізму.

Так ось, у С.-Петербурзі був осередок патріотичної роботи українців “Громада”. Тепер інформація про Петлюру у “Слові”: “6 апреля в помещеніи “Громади” д. Петлюра прочитав реферат на тему: “Питання пола в сучасній українській літературі”. Реферат розглядав...твори... В.Винниченка: Дізгармонія, Момент, Щаблі життя і ин. На реферат зібралося багато українців - переважно молоді, що вчиться у петербурзьких вищих школах”(8).

Друга замітка теж про справи в “Громаді”. В ній повідомляється: “Опріч живих і цікавих рефератів д.д.

Ювілей заньківчан

Львівський державний академічний театр імені М.Заньковецької відзначив своє 75-річчя, що, правда, за даними найновіших досліджень, правильніше вважати, що театру виповнилося 80 років. З цієї нагоди в театрі пройшов фестиваль, у програмі якого - комедія "Ідилія" В.Луніна-Марцинкевича Білоруського державного академічного театру імені Янки Купали та "Король Лір" В.Шекспіра Київського державного академічного українського театру імені І.Франка. Крім того, відбувся творчий вечір "Кланяюся вам, пороги...", в якому взяли участь колишні заньківчани, провідні майстри театру. В рамках цього вечора відбулося ще дві події - відкриття у фойє театру меморіальної дошки меценату Станіславу Скарбеку, на кошти якого в минулому столітті було споруджено цей театр, а також презентація книжки народного артиста України, заньківчанина Олександра Гринька "Білі ночі, чорні дні".

Апофеозом святкування ювілею стала урочиста академія, на якій театр вітали керівники держави і міста. Художньому керівнику театру, народному артисту України Федору Стригуну та головному художнику театру, народному художнику України М.Кипріяну було вручено ордени "За заслуги" III ступеня. Режисерові А.Бабенку присвоєно звання народної артистки України, О.Бонковській, Л.Боровській, Я.Муці, С.Глові - звання заслуженого артиста України, С.Лінкевичу - заслуженого працівника культури України. Богдан Козак та Федір Стригун стали членами-кореспондентами Академії мистецтв України, а, окрім того, Б.Козаку було вручено щойно засновану українською діаспорою Канади премію імені Й.Гірняка. Серед моря квітів і численних подарунків від різних установ, можливо, найбільш обнадійливими видаються 240 тисяч гривень, які подарувала фірма "Колос", надбавивши по три копійки до ціни пляшки пива. Напевне, завдяки таким меценатським внескам буде змога відремонтувати приміщення театру. Отож, за порогом свята - надія на краще і на примноження культурної скарбниці цього театру.

Галина Доманська
Львів

Арабежіна і Петлюри, всі інші ніскільки не збудили, не оживили нашої молоді" (9).

З тих же причин, що в С.-Петербурзі "Громада", в Москві з'являється журнал "Украинская жизнь". "В часи, коли на Україні все українське, - пише В.Королів (В.Старий), - зазнало тяжкої пресії і друковане слово конало в корчах, міцно зтиснуте цензурними й адміністративними скорпіонами, в Москві народжується великої ваги періодичне видання - "Украинская жизнь" (10). Спочатку Петлюра працює як помічник редактора О.Саліковського, але швидко стає фактичним редактором журналу. "Тут він виявляє себе і як тактовний редактор, і як талановитий публіцист, і як тонкий літературний критик," - пише В.Королів. Знову ж таки Петлюра з'являється там, де він найбільш необхідний для згуртування всіх українських сил в одну цілеспрямовану силу.

В "Украинской жизни" немає робіт Петлюри, безпосередньо пов'язаних з театром, але, звичайно, є рубрики, де читачі систематично інформуються про театральні справи українців на Україні і за її межами. Багато заміток у цих рубриках без підписів, і за дея-

кими можна підозрювати авторство Петлюри.

Для роботи в своєму журналі С.Петлюрі вдається організувати московську інтелігенцію українського і неукраїнського походження. В цей період Петлюра дуже високо піднімається в очах російської інтелігенції, і саме тоді Корш бачить у ньому майбутнього українського вождя.

Можливо, такий високий підйом діяльності Петлюри пов'язаний з тим, що в Москві він одружився і там народилася дочка Леся.

Після цього періоду, після закриття багатьох українських видань, Петлюра стрімко перетворюється із інтелігента-літератора в солдата.

Існує міф, що С.В.Петлюра деякий час працював завітом в трупі Садовського, але існує і факт - групова фотографія - артисти трупи, серед яких Симон Петлюра. Це фото зберігається в Державному музеї театрального, музичного і кіномистецтва України. Правда, художникові музею довелося колись постать Петлюри заретушувати. Та хіба це вина реставраторів, що їх змушували руйнувати, а не відновлювати?

Р.С. Згадані статті Петлюри, звичайно, не вичерпують його театрознавчої спадщини. Існує чимало заміток в періодиці під різноманітними псевдонімами і криптонімами, за якими вірогідне авторство Петлюри. Список деяких підписів опублікований у двотомнику за даними бібліотеки С.Петлюри в Парижі і професора А.Жука. Перше цілісне враження про Симона Васильовича Петлюру як особистість, як літературного і театального критика якраз і склалося після прочитання двотомника "Симон Петлюра. Статті, листи, документи", який був виданий у Нью-Йорку Українською Вільною академією наук у США. Перший том у 1956, а другий - у 1979 році. До видавничого комітету входив, покійний тепер, Митрополит Мстислав, племінник Петлюри, в минулому хорунжий у його війську. Ці книги потрапили в поле зору 1990 року й авторка вдячна п.Євгенові Сверстюку, який не побоявся через треті руки дати таку цінність незнайомій студентці. Але, крім того, мені вдалося відшукати статті потрібної тематики, що не ввійшли до двотомника. До них належать: Український театр на Чорномор'ї // ЛНВ. - Львів. - 1903. - Кн.10; Невиконаний замір // ЛНВ. - 1903. - Кн.10; Історичні пісні на Чорномор'ї // ЛНВ. - Львів. - 1903. - Кн.10; Товариство дослідників Кубанщини // - Львів. - 1903. - Кн.10; Украинская деревня и ее драматург (Карпенко-Карий - Тобилович) // Мир. - С.-Петербург. - 1908. - №3. - С.40-42; 36. Незабутні: літературно-критичні мініатюри (Т.Шевченко, І.Карпенко-Карий, І.Франко, М.Коцюбинський, К.Михальчук) К. - Т-во Час; Леонід Андреев і його "Червоний сміх" // ЛНВ. - Л. - 1905. - Кн.4. - С.87-88; Моя відповідь акторам з трупи Садовського // Слово. - К. - 1908. - Ч.10; Письма об украинской сцене // Театр и искусство. - М. - №9. - С.169; Письма об украинской сцене // Театр и искусство. - №19. - С.338; Письма об украинской сцене // Театр и искусство. - №26. - С.453; 3 українського життя. Про союз (спілку) українських акторів // Україна. - 1967. - Т.3. - Ч.2. - №7-8. - С.1-17. Недавно знайдено ще одну статтю - 3 приводу вистав трупи Садовського // Рада. - К. - 1907. - №61. - С.3. Згадані джерела - в ЦНБ України імені Вернадського.

(1) Петлюра С. Моя відповідь акторам з трупи д.Садовського // Слово. - 1908. - Ч.10. - С.12-13.

(2) Винниченко В. Із історії української революції. // Революция на Украине: по мемуарам белых. - Москва - Ленинград. - 1930. - С.292.

(3) Петлюра С. Письма об украинской сцене // Театр и искусство. - М. - 1908. - №9 - С.169.

(4) Петлюра С. Письма об украинской сцене. // Театр и искусство. - 1908. - №26. - С.453.

(5) Петлюра С. Уваги про завдання українського театру. // 36. тв. - Т.2. - С.95.

(6) Рада. - 1907. - №70. - С.4.

(7) Рада. - 1907. - №255. - С.4.

(8) Слово. - №16. - С.11.

(9) Слово. - 1908. - С.10.

(10) Королів В. (В.Старий) Народний герой Симон Петлюра: спроба характеристики. - Київ - Прага. - 1919. - Ч.2.